

Philip Jenkins

VIITORUL LUMII CREȘTINE

Ascensiunea creștinismului global

Traducere de Titi-Vasile Dălălău

Prefață de Cristian Sonea

Oradea, 2025

Copyright © 2011 by Philip Jenkins

The Next Christendom was originally published in English in 2011. This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Editura Decenu.eu is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

Copyright © 2025, Editura Decenu.eu, pentru prezenta ediție în limba română. Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări este permisă numai cu acordul scris al editurii.

Dacă nu există altă mențiune, citatele au fost preluate din Biblia, Ediția Dumitru Cornilescu revizuită (EDCR) © 2019, 2022 Societatea Biblică Interconfesională (SBIR) / British and Foreign Bible Society (BFBS).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

JENKINS, PHILIP

Viitorul lumii creștine : ascensiunea creștinismului global / Philip Jenkins ; trad. de Titi-Vasile Dălălău ; pref. de Cristian Sonea. - Oradea : Decenu.eu, 2025

Index

ISBN 978-630-6658-17-6

I. Dălălău, Titi-Vasile (trad.)

II. Sonea, Cristian (pref.)

2

Redactor: Daniel Fărcaș

Corectura: Timeia Pop

Tehnoredactare și copertă: Gabi Giulușan

Concepție grafică: Gabi Giulușan

Imaginea de pe copertă: Willem Claassen, „Emmaus” (detaliu), 2008

Editura Decenu.eu

Oradea, Alea Godju, nr. 2

Web: libraria.decenu.eu

Tel./WhatsApp: 0720.770.282

Email: libraria@decenu.eu

Tipar executat de Print Expert, Oradea

Cuprins

Biserica Ortodoxă și provocările creștinismului global de Cristian Sonea.....	vii
Prefață.....	xxxiii
Revoluția creștină.....	1
Ucenici din toate națiunile	31
Misionari și profeți	75
Pe propriile picioare	103
Ascensiunea noului creștinism	153
Împăcarea.....	203
Dumnezeu și lumea.....	259
Următoarea cruciadă	305
Întoarcerea acasă.....	357
O nouă perspectivă asupra creștinismului	399
Abrevieri.....	415
Index	417

Capitolul unu

Revoluția creștină

Europa este credința.

– HILAIRE BELLOC

În călătoriile mele, am observat un tipar, un fenomen istoric ciudat: „deplasarea” geografică a lui Dumnezeu din Orientul Mijlociu în Europa, în America de Nord, în lumea în curs de dezvoltare. Teoria mea este aceasta: Dumnezeu merge unde este dorit.

– PHILIP YANCEY

În prezent, la nivel global, asistăm la unul dintre momentele de cotitură din istoria religiei. În ultimele cinci secole, istoria creștinismului a fost indisolubil legată de cea a Europei și a civilizațiilor de origine europeană de peste oceane, mai ales din America de Nord. Până de curând, majoritatea covârșitoare a creștinilor a trăit în cadrul națiunilor albe, ceea ce le-a dat unora ocazia să vorbească despre civilizația „creștină europeană”. Pe de altă parte, scriitorii radicali au caracterizat creștinismul drept un instrument ideologic al imperialismului occidental. Mulți oameni împărtășesc stereotipul creștinismului ca religie a Occidentului sau, pentru a folosi o altă metaforă cunoscută, a Nordului global. În mod evident, este religia popoarelor mai dezvoltate. Ca să adaptăm expresia folosită odinioară pentru a descrie electoratul american tot mai conservator din anii 1970, stereotipul susține că creștinii nu sunt nici negri, nici săraci și nici tineri. Dacă această

afirmație este corectă, atunci secularizarea tot mai accentuată a Occidentului poate sugera că creștinismul este pe cale de dispariție. La nivel global, este posibil ca religia viitorului să fie islamul. Însă, în ultimul secol, centrul de greutate al lumii creștine s-a mutat inexorabil departe de Europa, spre sud, spre Africa și America Latină, dar și spre est, spre Asia. În prezent, cele mai mari comunități creștine de pe planetă se găsesc în acele regiuni. Dacă vrem să ne imaginăm un creștin contemporan „tipic”, ar trebui să ne gândim la o femeie care trăiește într-un sat din Nigeria sau într-o favelă braziliană. De asemenea, în anumite părți ale Asiei, bisericile cunosc o dezvoltare rapidă, din punct de vedere cantitativ și al stabilității. După cum a observat savantul kenyan John Mbiti, „centrele universalității bisericii nu mai [sunt] Geneva, Roma, Atena, Paris, Londra, New York, ci Kinshasa, Buenos Aires, Addis Abeba și Manila”¹. Indiferent de percepția europenilor și a nord-americanilor, creștinismul se dezvoltă, într-adevăr, foarte bine în Sudul global – nu doar supraviețuiește, ci se extinde.

Această tendință se va consolida în anii următori. Multe dintre țările cu cea mai rapidă creștere a populației din lume sunt fie predominant creștine, fie au minorități creștine foarte numeroase. Chiar și în cazul în care creștinii doar și-ar menține ponderea actuală a populației în țări precum Nigeria, Kenya, Mexic, Etiopia, Brazilia sau Filipine, în curând numărul creștinilor va crește cu câteva sute de milioane doar în cadrul respectivelor națiuni. În plus, convertirile vor crește ponderea creștinilor în cadrul populației globale. Între timp, din cauza scăderii istorice a ratei natalității în statele tradițional creștine din Europa, populațiile acestora sunt în scădere sau stagnează. În 1950, o listă a principalelor țări creștine ar fi inclus Marea Britanie, Franța, Spania și Italia, dar niciuna dintre aceste țări nu va face parte dintr-o posibilă listă similară în anul 2050. În 1900, Europa găzduia două treimi din populația creștină din lume; astăzi, 25% dintre creștini trăiesc în Europa, iar, până în 2025, ponderea lor va scădea sub 20%.

¹ John Mbiti este citat în Kwame Bediako, *Christianity in Africa*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1995, p. 154.

În următoarele decenii, creștinismul ar trebui să se bucure de o explozie la nivel mondial, dar marea majoritate a credincioșilor nu vor fi nici albi, nici europeni, nici euro-americani. Conform statisticilor furnizate de reputatul Center for the Study of Global Christianity (Centru pentru Studiarea Creștinismului Global), în 2010 existau aproximativ 2,3 miliarde de creștini, ceea ce reprezintă aproximativ o treime din populația planetei. Cea mai numeroasă populație compactă de creștini, aproximativ 588 de milioane de oameni, trăiesc, în continuare, în Europa. Însă, America Latină este deja la mică distanță, cu 544 de milioane de creștini; Africa are 493 de milioane, iar 352 de milioane de asiatici sunt adepți ai creștinismului. America de Nord revendică aproximativ 286 de milioane de credincioși. Totuși, nu trebuie să acceptăm aceste cifre ca fiind absolute și cred că statisticile asiatice, referitoare la prezent și la viitor, sunt exagerate; dar, chiar și așa, aceste estimări ne oferă o imagine de ansamblu. Așadar, deja o mare parte a lumii creștine trăiește în Africa, Asia și America Latină. La fel de frapante sunt tendințele pe termen lung. Populația creștinilor africani crește cu aproximativ 2,5% anual, ceea ce ne dă posibilitatea să estimăm o dublare a populației creștine de pe continent în următorii treizeci de ani².

² *Status of Global Mission*, 2005, la <http://www.globalchristianity.org/resources.htm>. Pentru proiecții despre viitor, vezi David B. Barrett, George T. Kurian, și Todd M. Johnson, *World Christian Encyclopedia*, ediția a doua, New York, Oxford University Press, 2001, p. 12–15. Folosesc din belșug aceste surse corelate, deși, în mai multe cazuri, cifrele mele diferă de ale lor. Diferențe mari separă estimările privind dimensiunea populațiilor creștine, în special în țările în care religia este oficial condamnată. Atât pentru India, cât și pentru China, *World Christian Encyclopedia* oferă cifre remarcabil de mari. Dacă estimările actuale sunt prea ridicate, atunci orice proiecții ale numărului viitor sunt, desigur, exagerate. În proiecțiile pentru anul 2025, de exemplu, această lucrare sugerează populații creștine de 135 de milioane pentru China, 98 de milioane pentru India, iar cifrele pentru 2050 ar fi corespunzător mai mari. Aceste statistici ar putea fi corecte, dar sunt mult peste alte estimări și, de aceea, nu le folosesc aici. S-ar putea să fiu prea precaut în acest sens. Acolo unde apar astfel de conflicte referitoare la cifre, am preferat să adopt o abordare conservatoare, luând o medie a estimărilor disponibile: aceasta înseamnă că statisticile mele diferă adesea de cele ale Centrului pentru Studiul Creștinismului Global și ale *World Christian Encyclopedia*.

VIITORUL LUMII CREȘTINE

Dacă extrapolăm aceste cifre pentru anul 2025, predominanța sudică devine și mai accentuată. Presupunând că nu vor exista câștiguri sau pierderi mari prin convertire, atunci am putea ajunge la aproximativ 2,6 miliarde de creștini, dintre care 695 de milioane ar trăi în Africa, 610 milioane în America Latină și 480 de milioane în Asia. Europa, cu 574 de milioane, ar coborî pe locul al treilea. Astfel, Africa și America Latină ar concura pentru titlul de cel mai creștin continent. În jurul acestei date ar trebui să fie atinsă o altă bornă semnificativă: mai exact, aceste două continente vor însuma împreună jumătate dintre creștinii de pe planetă. Până în 2050, doar aproximativ o cincime dintre cele 3,2 de miliarde de creștini din lume vor fi albi non-hispanici³. În curând, expresia „un creștin alb” ar putea părea un oximoron straniu, aproape la fel de surprinzător ca „un budist suedez”. Putem întâlni astfel de oameni, dar îi caracterizează o anumită excentricitate.

Tabelul 1.1 Evoluția distribuției credincioșilor creștini

	Numărul creștinilor (milioane)			
	1900	1970	2010	2050
Africa	10	143	493	1.031
Asia	22	96	352	601
America de Nord	79	211	286	333
America Latină	62	270	544	655
Europa	381	492	588	530
Oceania	5	18	28	38
Total	558	1.230	2.291	3.188

Sursa: World Christian Database, <http://www.worldchristiandata-base.org/wcd>

³ Barrett *et alii*, *World Christian Encyclopedia*; Todd M. Johnson și Kenneth R. Ross (ed.), *Atlas of Global Christianity*, Edinburgh University Press 2009. Proiecțiile mele demografice sunt extrase din două surse, respectiv Biroul de Recensământ al SUA și ONU. Cifrele guvernului SUA pot fi găsite prin intermediul Departamentului de Comerț al SUA, Biroul de Recensământ, Baza de Date Internațională, online la <http://www.census.gov/ipc/www/idbrank.html>. Cifrele ONU sunt disponibile online la <http://www.popin.org/>.

Această perspectivă globală ar trebui să ne facă să ne gândim cu atenție înainte de a ne pronunța în legătură cu „ce cred creștinii” sau despre „cum se schimbă biserica”. De prea multe ori, afirmațiile despre ceea ce „acceptă creștinii moderni” sau despre ceea ce „cred catolicii de astăzi” se referă doar la ceea ce crede acea tot mai mică parte a creștinilor și catolicilor *occidentali*. Asemenea afirmații sunt scandaloase în prezent, iar, pe măsură ce timpul trece, se vor îndepărta tot mai mult de realitate. Fapt demonstrabil, Europa *nu* se identifică cu credința. Epoca creștinismului occidental a apus în timpul vieții noastre, iar cea a bisericilor sudice se ivește acum. Schimbarea este un fapt de netăgăduit: s-a petrecut și va continua să se petreacă.

Privind spre Sud

Din perspectivă istorică, ideea unui Sud global în ascensiune este destul de recentă. În anii 1950, țările emergente africane și asiatice au încercat să se separe de ceea ce părea atunci divizarea rigidă a lumii între Occidentul capitalist și Estul comunist, proclamându-și apartenența la o Lume a Treia nealiniață. În mod tragic, termenul a devenit curând sinonim nu cu neutralitatea prosperă, ci cu sărăcia cruntă și creșterea incontrollabilă a populației, iar acest fapt i-a determinat pe unii observatori să caracterizeze delimitarea globală fundamentală ca fiind una de natură economică, mai degrabă decât un rezultat al ideologiei politice. În 1980, la apogeul unui Război Rece relansat, Comisia Brandt a descris lumea ca fiind adâncită într-o criză comună care includea atât Nordul global (Europa, America de Nord, Japonia), cât și Sudul global, termen care cuprinde restul societăților — multe dintre acestea aflându-se în afara emisferei sudice. În acest context, termenul „Sud” are mai puțin de-a face cu localizarea geografică și mai mult cu accesul relativ la bogăție și resurse, cu sărăcia și dependența⁴.

Chiar și în anul 1980, categoria „sudică” era prea cuprinzătoare. Includea unele regiuni puternic dezvoltate, cum ar fi Coreea

⁴ *North-South: A Programme for Survival*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1980.

de Sud, precum și multe țări caracterizate de sărăcie extremă și subdezvoltare, cum ar fi Congo. De-a lungul timpului, aceste diferențe s-au accentuat pe măsură ce multe țări, odinioară considerate parte din Lumea a Treia, au devenit acum prospere și influente. La doar un an după ce Comisia Brandt și-a publicat raportul, managerul de fonduri, Antoine van Agtmael, a propus sintagma mai optimistă de „piețe emergente” pentru a caracteriza țările în ascensiune precum China și Brazilia, a căror dezvoltare a fost impresionantă. În anii 1970 și 1980, puterile economice ale lumii alcătuiau așa-numitul Grup al celor Șapte sau G7, care includea cele mai mari patru economii europene, alături de Statele Unite, Canada și Japonia. Astăzi, clubul de elită echivalent este G20, iar aici țările euro-americane împart masa nu numai cu China și India (desigur), dar și cu Brazilia, Africa de Sud, Mexic, Argentina, Arabia Saudită, Coreea de Sud și Indonezia. În mod clar, categoria sudică este problematică, dar, după cum voi demonstra, în ceea ce privește clasificarea tiparelor religioase, conceptul de Sud nu este lipsit de semnificație⁵.

Începând cu anii 1950, liderii creștini și cercetătorii din domeniul studiilor religioase s-au obișnuit cu ideea creștinismului care se îndreaptă literalmente spre Sud, în sensul că o pondere din ce în ce mai mare a creștinilor trăiește în sărăcia copleșitoare din Africa, Asia și America Latină – lumea tricontinentală. Tema este bine cunoscută în Europa, realitățile africane având aici un impact mai mare decât au avut, de regulă, în Statele Unite. În anii 1970, această schimbare globală a fost analizată în lucrări apreciate ale unor cercetători europeni precum Andrew Walls, Edward Norman și Walbert Buhlmann. Între timp, gânditori africani și asiatici i-au explorat implicațiile intelectuale în lucrări precum *Water-Buffalo Theology*, de Kosuke Koyama, și *Toward an African Theology*, de John S. Pobee. În 1976, cercetători africani și latino-americani au constituit Asociația Ecumenică a Teologilor din Lumea a Treia. Termenul propus de Walbert Buhlmann, „Biserica a Treia”, a stârnit comparația evidentă cu Lumea a Treia și, mai

⁵ Peter I. Hajnal, *The G8 System and the G20*, Aldershot, Ashgate, 2007.

mult, a sugerat că Sudul reprezintă o nouă tradiție comparabilă ca importanță cu bisericile orientale și occidentale din timpurile istorice. De asemenea, Walls caracterizează credința din Africa drept o nouă tradiție distinctă a creștinismului, comparabilă cu catolicismul, protestantismul și ortodoxia. Este vorba despre „creștinismul standard al epocii actuale, un model demonstrativ al caracterului său... oricine dorește să realizeze un studiu serios despre creștinismul din zilele noastre, trebuie să știe câte ceva despre Africa”⁶.

Totuși, în afara cercurilor de cercetători și birocrați ai bisericii, analiștii au recunoscut cu întârziere aceste tendințe, pe care le-am descris ca fiind apariția unei noi creștinătăți, care, fie în bine, fie în rău, ar putea juca un rol deosebit de important în afacerile globale. Până de curând, materialele provenite de la bisericile din Sudul global sau referitoare la ele au fost rareori prezente în cataloagele editorilor religioși nord-americani, cu câteva excepții notabile, cum ar fi Orbis Books. Această absență relativă nu înseamnă că editorii au suprimat în mod intenționat informațiile din motive sinistre, ci că știau din experiență că subiectele referitoare la Lumea a Treia stârneau arareori interesul publicului general, ceea ce nu făcea profitabilă publicarea unui nou titlu. Indiferent de motiv, piețele religioase emergente din Sudul global au rămas aproape invizibile pentru observatorii din Nord.

⁶ Walbert Buhlmann, *The Coming of the Third Church*, Slough, St. Paul, 1976; Sergio Torres și Virginia Fabella (ed.), *The Emergent Gospel*, Maryknoll, N.Y., Orbis, 1978; Edward R. Norman, *Christianity and the World Order*, Oxford, Oxford University Press, 1979; *idem*, *Christianity in the Southern Hemisphere*, Oxford, Oxford University Press, 1981; Andrew F. Walls, *The Missionary Movement in Christian History*, Maryknoll, N.Y., Orbis, 1996; *idem*, *The Cross-Cultural Process in Christian History*, Maryknoll, N.Y., Orbis, 2001. Citatul lui Walls despre „creștinismul standard” este din Christopher Fyfe și Andrew Walls (ed.), *Christianity in Africa in the 1990's*, Edinburgh, Centre of African Studies, University of Edinburgh, 1996, p. 3; „oricine dorește...” este din Andrew Walls, „Eusebius Tries Again”, *IBMR* 24, nr. 3, 2000, p. 105–111; Kosuke Koyama, *Water-Buffer Theology*, Maryknoll, N.Y., Orbis, 1974; John S. Pobee, *Toward an African Theology*, Nashville, Tenn., Abingdon, 1979.

Dezechilibrul a fost la fel de evident în lumea academică occidentală, unde studiile publicate despre religia Lumii a Treia reprezentau doar o mică parte dintre studiile despre creștinism. În același timp, volumul studiilor academice care proveneau din Africa și America Latină a scăzut, pe măsură ce universitățile din aceste regiuni au fost paralizate de lipsa resurselor. Pentru a-l cita, din nou, pe John Mbiti, „este foarte scandalos că atât de mulți cercetători creștini din [vechea] creștinătate cunosc atât de multe aspecte referitoare la mișcările eretice din secolele al II-lea și al III-lea, în vreme ce atât de puțini dintre ei au cunoștințe despre mișcările creștine din zone ale bisericilor mai tinere”⁷. Din fericire, lucrurile s-au schimbat semnificativ de când a scris Mbiti, în 1970, iar ultimul deceniu a fost martorul unei producții masive de studii excelente. Deși lucrările academice apar prea frecvent pentru a le putea enumera pe toate, unele merită o atenție deosebită, în special volumele recente din *Cambridge History of Christianity*, care pun un accent hotărât pe dimensiunea globală și pe tema omniprezentă a creștinismului mondial. Acum, este imposibil pentru orice „istorie a creștinismului” de valoare să omită evoluțiile epocale din noile teritorii creștine⁸.

⁷ Mbiti este citat în Bediako, *Christianity in Africa*, p. 154. Vezi și John S. Mbiti, *Bible and Theology in African Christianity*, Nairobi, Kenya, Oxford University Press, 1986; Harvey Cox, *Fire from Heaven*, Reading, Mass., Addison-Wesley, 1995.

⁸ Pentru câteva sondaje globale asupra istoriei creștinismului, vezi Adrian Hastings (ed.), *A World History of Christianity*, Grand Rapids, Mich., Eerdmans, 1999; David Chidester, *Christianity*, San Francisco, Harper San Francisco, 2000; Paul R. Spickard și Kevin M. Cragg, *A Global History of Christians*, Grand Rapids, Mich., Baker Book House, 2001; Dale T. Irvin și Scott W. Sunkuist, *History of the World Christian Movement*, Maryknoll, N.Y., Orbis Books, 2001; Donald M. Lewis (ed.), *Christianity Reborn*, Grand Rapids, Mich., Eerdmans, 2004; John W. Coakley și Andrea Sterk (ed.), *Readings in World Christian History*, Maryknoll, N.Y., Orbis Books, 2004; Klaus Koschorke, Frieder Ludwig și Marian Delgado (ed.), *History of Christianity in Asia, Africa, and Latin America, 1450–1990*, Grand Rapids, Mich., Eerdmans, 2007; Lamin O. Sanneh, *Disciples of All Nations*, New York, Oxford University Press, 2007; Martin E. Marty, *The Christian World*, New York, Modern Library, 2008; Robert Bruce Mullin, *A Short World History of Christianity*, Louisville, Ky., Westminster John Knox, 2008; Diarmaid MacCulloch, *Christianity: The First Three Thousand Years*, New York, Viking,

Și printre analiștii seculari deplasarea globală a creștinismului este recunoscută treptat, deși întrebările fundamentale care se ridică sunt profunde. Ce înseamnă civilizația occidentală, când vechile sale caracteristici religioase de bază sunt acum perpetuate în principal în afara „Occidentului”? O lucrare notorie, care a acordat o atenție deosebită tiparelor religioase în schimbare, a fost cartea lui Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. Totuși, chiar și Huntington a subestimat puterea în creștere a creștinismului. El a susținut că ponderea relativă a creștinilor în cadrul populației globale va scădea abrupt pe măsură ce se va înainta în secolul XXI și că această religie va fi înlocuită de către islam: „Pe termen lung, Mohamed este încununat de succes”. Nu doar că islamul nu a ajuns să fie cea mai mare religie a lumii în anii 2020, așa cum a sugerat Huntington, dar creștinismul continuă să aibă un avans considerabil și își va menține poziția în viitorul previzibil. Până în 2050, aproximativ 34% din populația mondială va fi creștină, cam la același nivel cu apogeul hegemoniei europene asupra lumii de la 1900⁹.

În timp ce țările musulmane cunosc, într-adevăr, ritmuri rapide de creștere a populației, ritmuri similare sau chiar mai ridicate se întâlnesc și în țările creștine cu o populație deja numeroasă, mai ales în Africa. Alături de eflorescența musulmană pe care Huntington a prevăzut-o în mod justificat, va avea loc și o explozie a populației creștine, adesea în aceleași țări sau în țări învecinate. Dacă ne uităm la țările cu cea mai mare creștere demografică și cu cele mai tinere populații, remarcăm că sunt distribuite uniform între societățile dominate de creștini și cele dominate de musulmani. Prin urmare, contest afirmația că „creștinătatea s-a răspândit în principal prin convertire, islamul

2010. Deși savanții pot avea divergențe în ce privește semnificația schimbărilor globale în privința creștinismului, puțini pun la îndoială faptul că acestea au loc și că reprezintă o transformare istorică crucială: unul dintre puținii oponenți ai acestei idei este Robert Wuthnow, cu lucrarea sa *Boundless Faith*, Berkeley, University of California Press, 2009.

⁹ Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, trad. Radu Carp, București, Antet, 1998, p. 94..

prin convertire și reproducere”. Chiar și astăzi, din punct de vedere numeric, religia predominantă a celor mai săraci oameni din lume este creștinismul, mai degrabă decât islamul sau hinduismul¹⁰.

Înapoi în viitor

Schimbările numerice în creștinism sunt surprinzătoare, dar dincolo de simpla tranziție demografică, acestea aduc nenumărate implicații pentru teologie și practica religioasă. Pentru a face o analogie istorică, creștinismul s-a schimbat profund când, fiind o mișcare fondată într-un context evreiesc și elenistic, s-a deplasat în teritoriile germanice din Europa Occidentală, în timpul Evului Mediu timpuriu. Deși este doar un exemplu simbolic, putem învăța ceva din modul în care limba engleză și-a împrumutat vastul vocabular creștin. Cuvinte familiare precum *church* („biserică”) sau *bishop* („episcop”) sunt împrumutate din originalele grecești, deși în forme radical modificate. *Church* derivă din *kyriakos oikos* („casa Domnului”), *bishop* din *episkopos*, „supervizor” sau cel care veghează asupra comunității¹¹. Ne putem imagina misionarii romani și greci ajunși în lumea anglo-saxonă confruntându-se cu celebra incapacitate a limbii engleze de a împrumuta cuvinte din limbi străine și auzindu-și termenii eleganți distorsionați sub forma cuvintelor pe care le avem astăzi.

În acest caz, esența cuvintelor a supraviețuit intactă tranziției culturale, dar în alte moduri esențiale, un creștinism mediteranean predominant urban a fost profund modificat de mutarea spre pădurile nordice. În artă și gândirea populară, Isus a devenit un arian blond, cu atributele specifice unui războinic, iar noțiunile vest-europene despre legalitate și feudalism au remodelat teologia creștină. Un exemplu edificator: interpretările moderne

¹⁰ Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor*, p. 93-95, 170-174 (citatul este de la p. 94); Stig Jarle Hansen, Atle Mesøy și Tuncay Kardas (ed.), *The Borders of Islam*, New York, Columbia University Press, 2009.

¹¹ Termenii au fost păstrați și în engleză, pentru a ilustra rădăcinile etimologice (n.ed.).

occidentale ale ispășirii (atât catolice, cât și protestante) pot fi urmărite până la scrierile Sfântului Anselm, din jurul anului 1100. Pentru Anselm, păcatele umane erau ca niște ofense grave comise împotriva unui mare senior, niște datorii care necesitau o răscumpărare sau restituire de mare preț, care, în creștinism, a luat forma morții Fiului lui Dumnezeu. Deși teologii ortodocși răsăriteni au respins această teorie ca fiind excesiv de legalistă, aceasta era cu totul de înțeles pentru o societate occidentală profund sensibilă la chestiunile de onoare, fidelitate, drepturi senioriale și recunoașterea pretențiilor adecvate ale stăpânirii. DOMNUL biblic a devenit un senior feudal¹². Creștinii europeni au reinterpretat credința prin intermediul propriilor concepte de relații sociale și de gen, iar apoi și-au imaginat că sinteza lor culturală era singura versiune corectă a adevărului creștin. De fapt, uneori era la fel de îndepărtată de originile sale precum este cuvântul *church* de *kyriakos oikos*. Pe măsură ce creștinismul se mută spre sud, religia va fi comparabil modificată prin imersiunea în culturile predominante ale societăților gazdă.

Dar, cum va arăta această nouă sinteză creștină? Cel puțin pentru viitorul previzibil, membrii unei biserici din Sud sunt susceptibili să fie printre cei mai săraci oameni de pe planetă, în contrast evident cu cei din biserica mai veche, din zonele occidentale. Din acest motiv, unii creștini occidentali, începând din anii 1960, s-au așteptat ca religia fraților lor din Lumea a Treia să fie fervent liberală, activistă și chiar revoluționară, ca aceștia să urmeze modelul reprezentat de teologia eliberării. În această viziune, noua creștinătate va fi preocupată în principal de a-i detrona pe cei puternici, prin acțiuni politice sau chiar prin luptă armată. Totuși, adesea, aceste speranțe s-au dovedit iluzorii. Adesea, vocile liberaționiste provenite din Lumea a Treia au fost ale clericilor formați în Europa și America de Nord, iar ideile aces-

¹² James C. Russell, *The Germanization of Early Medieval Christianity*, New York, Oxford University Press, 1996; Thomas F.X. Noble și Julia M.H. Smith (ed.), *Early Medieval Christianities, c. 600–c. 1100, Cambridge History of Christianity*, vol. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 2008; Daniel E. Bornstein (ed.), *Medieval Christianity*, Minneapolis, Minn., Fortress Press, 2009.

tora au stârnit doar un interes local limitat. Creștinii din Lumea Sudică nu ar evita activismul politic, dar s-ar implica strict după propriile condiții. Deși mulți susțineau *eliberarea* politică, aceștia o considerau inseparabilă de *mântuirea* de răul supranatural. Cei doi termeni sunt într-adevăr înrudiți lingvistic și apar adesea împreună în textele biblice. Cu toate acestea, juxtapunerea celor două universuri conceptuale, eliberarea și mântuirea, pare la fel de derutantă pentru mulți euro-americani pe cât este de naturală pentru creștinii din Sudul global¹³.

În general, putem spune că mulți creștini din Sudul global sunt mai conservatori atât în privința credințelor, cât și a învățăturilor morale decât bisericile dominante din Nordul global; acest lucru este adevărat mai ales în cazul bisericilor africane. Confesiunile care triumfă în întregul Sud global sunt în mod ferm tradiționale sau chiar reacționare după standardele țărilor avansate din punct de vedere economic. Bisericile care au înregistrat cele mai uimitoare progrese în Sudul global au fost fie cele romano-catolice, de tip tradiționalist și fideist, fie secte protestante radicale, evanghelice sau penticostale. Într-adevăr, acest conservatorism ar putea explica, în mare parte, neglijarea obișnuită a cultelor creștine din Sud în America de Nord și Europa. Experții occidentali sunt rareori interesați de orientarea ideologică a noilor biserici.

Desigur, trebuie să fim precauți când facem generalizări despre lumea vastă și diversă a cultelor creștine din Sud (subliniez pluralul). Conceptele de „Sud” și „Lumea a Treia” sunt generalizări enorme, care ignoră nu doar distincțiile între țări, ci și diferențele regionale din cadrul unor state vaste precum China sau Brazilia. Ce legătură au noile megabiserici protestante din Brazilia cu adunările independente din Africa sau cu confesiunile în creștere din China? În Africa, noul creștinism se definește în opoziție cu o societate păgână, în timp ce cultul penticostal latino-american izvorăște dintr-o matrice profund creștină. Divergențele sunt

¹³ Norman, *Christianity and the World Order*; *idem*, *Christianity in the Southern Hemisphere*; Philip Jenkins, *The New Faces of Christianity*, New York, Oxford University Press, 2006.

evidente și din perspectivă economică. Un sud-coreean, de exemplu, ar putea avea mult mai multe în comun cu un german sau un american, rezidenți ai unei societăți industriale avansate, decât cu un peruan sau un kenyan. Nu există un creștinism sudic unic, la fel cum nu există un singur creștinism european sau nord-american: fiecare dintre acești termeni angajează numeroase componente, unele fiind în puternic conflict cu altele. Luați în considerare scena religioasă europeană diversă care include, de exemplu, catolicii polonezi, luteranii germani și ortodocșii greci, iar fiecare dintre aceste etichete cuprinde atât interpretări elitiste, cât și populare ale credinței. De ce ar fi creștinismul african monolitic și de ce ar trebui să semene cu credința din Asia de Est? Ce legătură are Seul cu Kampala?

Totuși, nu este absurd să comparăm bisericile din societăți foarte diferite, cu condiția ca acestea să împărtășească trăsături semnificative care le deosebesc de zonele tradițional creștine. De exemplu, în multe țări africane și asiatice, bisericile sunt formate în mare parte din creștini relativ nou veniți la credință, convertiți doar de o generație sau două; această caracteristică influențează stilurile de închinare și credința. Același lucru este valabil și pentru recent convertiții latino-americieni la cultele evanghelice sau penticostale tot mai numeroase. Mai mult, în întregul Sud global, creștinii trăiesc alături de numeroși membri ai altor credințe, posibil ca populații minoritare mici, de aceea trebuie să țină mereu cont de riscul ostilității din partea acestor vecini. În plus, noii creștini poartă cu ei un bagaj cultural substanțial din alte religii, fie că ne referim la o tradiție religioasă locală sau la una dintre marile religii mondiale. În toate aceste privințe, creștinii din bisericile mai noi funcționează pe baza unor principii foarte diferite față de credincioșii din Statele Unite sau Germania¹⁴.

¹⁴ Lamin O. Sanneh, *Whose Religion Is Christianity?*, Grand Rapids, Mich., Eerdmans, 2003; Frans Wijsen și Robert Schreiter (ed.), *Global Christianity*, Amsterdam, Rodopi, 2007; Sebastian Kim și Kirsteen Kim, *Christianity As a World Religion*, New York, Continuum, 2008; Mary Farrell Bednarowski (ed.), *Twentieth-Century Global Christianity*, Minneapolis, Minn., Fortress, 2008.

Iar, după cum vom vedea, bisericile africane și asiatice înțeleg conceptul de martiriu ca o realitate istorică recentă. Amintirea conflictelor are un impact politic semnificativ. Chiar și într-o societate unde liderii religioși se străduiesc să cultive relații interconfesionale bune, există mereu o rememorare a prejudiciilor suferite într-un trecut nu prea îndepărtat, fie din partea budiștilor de la un anumit templu, fie din partea musulmanilor dintr-un anumit oraș. Poveștile despre persecuții sunt întotdeauna la baza percepțiilor asupra guvernelor contemporane, în moduri ce evocă atitudinile ambivalente ale primilor creștini față de puterea seculară. Amintirile martiriului conturează credința și comportamentul¹⁵.

Focuri din cer

Generalizând, creștinii din Sudul global păstrează o orientare puternic supranaturală și, în general, sunt mult mai interesați de mântuirea personală decât de politica radicală. Adesea, creștinismul crește și se răspândește în forme charismatice și penticostale, stiluri religioase extatice care nu sunt deloc limitate la cultele penticostale clasice, ci cuprind biserici cu origini și tradiții foarte diferite. Expansiunea penticostală pe continentele sudice a fost atât de remarcabilă, încât justifică pretențiile unei noi Reforme¹⁶.

În plus, o creștere rapidă are loc în cultele netradiționale care adaptează credința creștină la tradițiile locale, grupuri care sunt

¹⁵ Teresa Okure, Jon Sobrino și Felix Wilfred (ed.), „Rethinking Martyrdom”, în *Concilium*, 1, 2003, Londra, SCM, 2003.

¹⁶ Barrett *et alii*, *World Christian Encyclopedia*, 4; cf. Pew Forum, *Spirit and Power: A 10-Country Survey of Pentecostals*, anchetă, 5 octombrie 2006, la <https://www.pewresearch.org/religion/2006/10/05/spirit-and-power/>; Amos Yong, *Duhul Sfânt turnat peste orice făptură*, trad. Teofil Stanciu, Oradea, Casa Cărții, 2020; David Maxwell, *African Gifts of the Spirit*, Athens, Ohio University Press, 2007; Donald E. Miller și Tetsunao Yamamori, *Global Pentecostalism*, Berkeley, University of California Press, 2007; Allan Anderson, *Spreading Fires*, Maryknoll, N.Y., Orbis Books, 2007; Michael Bergunder, *The South Indian Pentecostal Movement in the Twentieth Century*, Grand Rapids, Mich., Eerdmans, 2008; Veli-Matti Kärkkäinen (ed.), *The Spirit in the World*, Grand Rapids, Mich., Eerdmans, 2009; Ruth Marshall, *Political Spiritualities*, Chicago: University of Chicago Press, 2009.